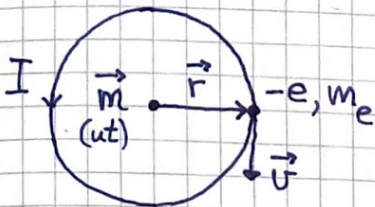

Magnetisme [OS2 12.7; YF 28.8; LHL 26.1-26.6] (88)

Atomære magnetiske dipoler:

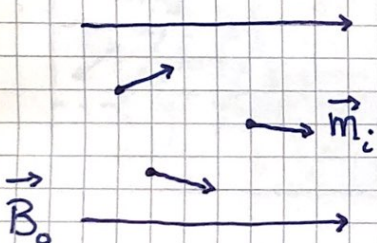

$$I = \frac{e}{2\pi r/v} = \frac{ev}{2\pi r}; \quad A = \pi r^2$$

$$\Rightarrow m = IA = \frac{1}{2} e v r \quad \left. \begin{array}{l} \\ L = |\vec{r} \times \vec{p}| = r \cdot m_e v \end{array} \right\} \Rightarrow m = \frac{e \cdot L}{2m_e}$$

Kvantemekanikk gir dreieimpuls L og spinn S for elektroner (og andre elementærpartikler) av størrelsesorden $\hbar = h/2\pi$ (med $h \approx 6.6 \cdot 10^{-34}$ Js = Plancks konstant), slik at atomer er magn. dipoler med dipolmoment av størrelsesorden $\mu_B = e\hbar/2m_e = 1$ Bohr magneton $\approx 9.27 \cdot 10^{-24}$ Am². (Noen atomer har $\vec{m} = 0$.)

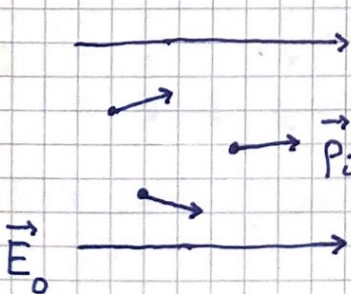
Pga $\vec{\tau} = \vec{m} \times \vec{B}_0$ vil atomære magn. dipoler få en tendens til å rette seg inn langs det ytre feltet $\vec{B}_0$:

Materialets magnetisering $\vec{M}$
 $\stackrel{\text{def}}{=} \text{dipolmoment pr volumenhet:}$

$$\vec{M} = \frac{\sum_i \vec{m}_i}{V}; \quad [M] = \frac{A}{m}$$

(Analogi for dielektrikum i ytre felt $\vec{E}_0$:

Materialets polarisering $\vec{P}$ er elektrisk dipolmoment pr volumenhet:

$$\vec{P} = \frac{\sum_i \vec{P}_i}{V}; \quad [P] = \frac{C}{m^2})$$

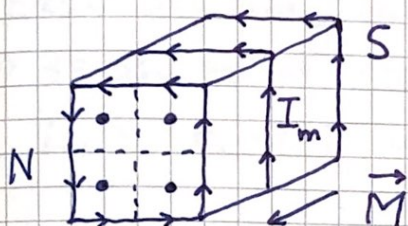

Ferromagnetisme: Fe, Ni, Co, $\text{Nd}_2\text{Fe}_{14}\text{B}$, ...

(89)

Naboatomer vekselvirker $\Rightarrow$ Parallell $\vec{m}$ gir lavest energi

Permanentmagnet: Parallell $\vec{m}$ i hele magneten. Resulterer i makroskopisk magnetiseringsstrøm i overflaten.

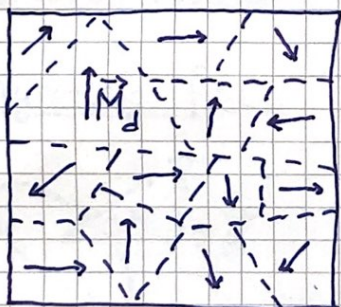

Indre strømmer kansellerer.

Magneten blir som en spole!

(Jf. overflateladning på dielektrikum i ytre $\vec{E}$ -felt; evt. ferroelektrikum med spontan polarisering $\vec{P}$, f.eks. BaTiO_3)

Umagnetisk ferromagnet (f.eks. stål): Små domener ($1 - 10^6 \mu\text{m}^3$) med $\vec{M}_d$ i alle mulige retninger.

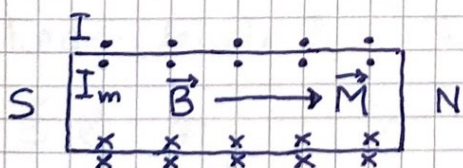

Hvert domene er en magnet, men total magnetisering er

$$\vec{M} = \sum_d \vec{M}_d \approx 0$$

slik at materialet er umagnetisk.

Men blir magnetisk i ytre felt $\vec{B}_0$ pga innretting av $\vec{M}_d$ langs $\vec{B}_0$. F.eks. spole med jernkjerne:

I = spolestrøm pr vikling

I_m = magn.strøm pr vikling

Felt inni spolen pga I : $B_0 = \mu_0 n I$ ("ytre" felt)

———— " ————— I_m : $B_m = \mu_0 n I_m$

$\Rightarrow$ Totalt felt inni spolen: $B = \mu_0 n (I + I_m) > B_0$

Lineær respons: $B = \mu_r B_0$; $\mu_r =$ relativ permeabilitet (90)

$$\Rightarrow B = \mu_r \mu_0 n I = \mu n I; \mu = \mu_r \mu_0 = \text{materialets permeabilitet}$$

Vakuüm: $\mu_r = 1$. Ferromagnet: μ_r opp mot mange tusen

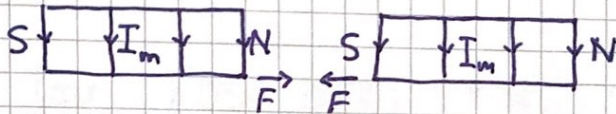
Eks: Spole med jernkjerne, $N=1600$, $\mu_r = 500$, $l = 10\text{cm}$, $I = 0.2\text{A}$

$$\Rightarrow B = 500 \cdot 4\pi \cdot 10^{-7} \cdot (1600/0.10) \cdot 0.2 \text{ T} \approx \underline{2.0 \text{ T}}$$

$$I_m = (\mu_r - 1) I \approx \mu_r \cdot I = \underline{100\text{A}} \quad (\text{pr vikling})$$

Eks: Hvorfor tiltrekning / frastøtning mellom to magneter

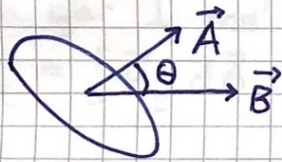
Løsn:

Parallele strømmer
 $\Rightarrow$ Tiltrekning

Elektrodynamikk [OS2 13-15; YF 29-31; LHL 24, 25, 27]

Magnetisk fluks [OS2 13.1; YF 27.3; LHL 23.7]

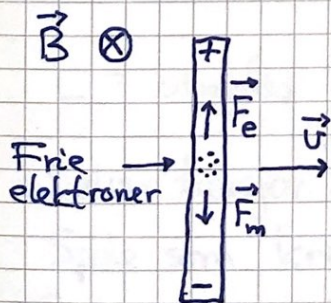

$$\Phi = \vec{B} \cdot \vec{A} = B \cdot A \cdot \cos \theta = \text{magn. fluks gjennom flaten med areal } A$$

Generelt: $\Phi = \int \vec{B} \cdot d\vec{A}$ Enhet: $[\Phi] = \text{T} \cdot \text{m}^2 = \text{Wb}$ (weber)

Faradays induksjonslov [OS2 13.1; YF 29.1-4; LHL 24.1]

Leder, lengde l , trekkes med fart $\vec{v}$ gjennom uniformt felt $\vec{B}$:

$\vec{F}_m$ induserer overskudd av elektroner nederst

$\Rightarrow$ el. felt $\vec{E}$ rettet nedover (fra + mot -)

$\Rightarrow$ spenning $\Delta V = E \cdot l$ i lederen

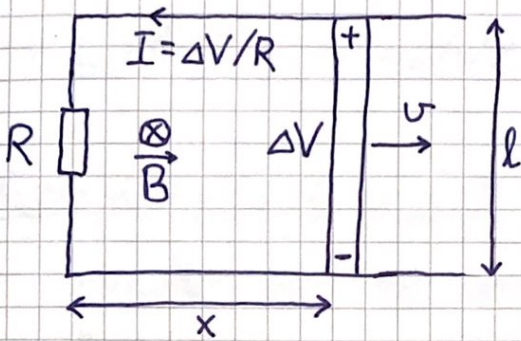
Likerekt når $F_e = F_m \Rightarrow e \cdot E = evB \Rightarrow E = vB$

$$\Rightarrow \underline{\Delta V = vBl}$$

Lager lukket krets:

(91)

$$\begin{aligned}\underline{\Delta V} &= vBl = \frac{dx}{dt} Bl \\ &= \frac{d}{dt} (xBl) = \frac{d}{dt} (B \cdot A) \\ &= \frac{d}{dt} (\vec{B} \cdot \vec{A}) = \underline{\frac{d\Phi}{dt}}\end{aligned}$$

Faradays induksjonslov

Generelt: Indusert spenning i lukket sløyfe = endring i omsluttet magn. fluks pr tidsenhet, $\Delta V = -d\Phi/dt$

Lenz' lov [OS2 13.2; YF 29.3; LHL 24.1]

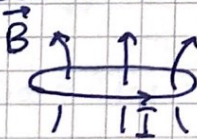
Indusert strøm I gir magnetfelt $\vec{B}_I$ og fluks $\Phi_I = \vec{B}_I \cdot \vec{A}$ som motvirker påtvinget fluksendring $\Delta\Phi$.

Eks: I fig. ovenfor påtvinges $\Delta\Phi = B \cdot \Delta A$ inn i planet.

Da går I mot klokka slik at indusert omsluttet fluks

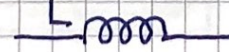
$\Phi_I = \int \vec{B}_I \cdot d\vec{A}$ er positiv ut av planet.

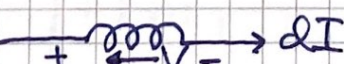
Induktans og induksjon [OS2 14.1-2; YF30.2; LHL 25.1]

Selvinduktans: $\vec{B}$ prop. med I

 $\Rightarrow \Phi$ ———— " ————
 $\Rightarrow \boxed{\Phi = L \cdot I}$

$L =$ sløyfas (selv-)induktans ; $[L] = \frac{Wb}{A} = H$ (henry)

Selinduksjon: $V = -d\Phi/dt = -L dI/dt$

Spole som kretselement: $V = -L \dot{I}$

Retning på V : dI

L for ideell spole : $\Phi = NBA = N\mu_0 \left(\frac{N}{l}\right) IA$

$\Rightarrow L = \Phi/I = N^2 \mu_0 A/l$ (l = lengde; A = tverrsnitt)

Energi lagret i B-felt [OS2 14.3; YF 30.3; LHL 25.3]

= arbeidet som må gjøres mot induisert motspenning når strømmen økes fra $i=0$ til $i=I$ (f.eks. i spole)

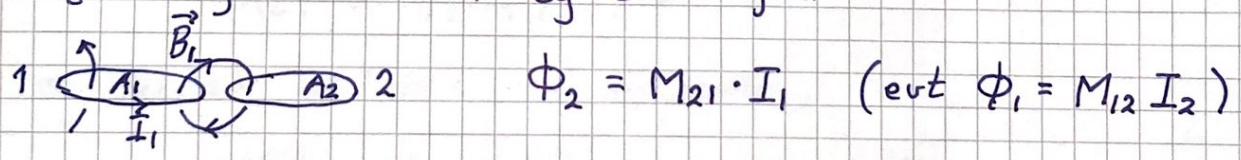
$\Rightarrow dU = P dt = v \cdot i \cdot dt = L \frac{di}{dt} i dt = L i di$
= tilført energi når strømmen økes fra i til $i + di$

$\Rightarrow U = \int_0^I L i di = \frac{1}{2} LI^2 = \frac{1}{2} \cdot \frac{N^2 \mu_0 A}{l} \cdot \left(\frac{B}{\mu_0 N/l}\right)^2$
 $= \frac{1}{2\mu_0} B^2 \cdot (A \cdot l)$; $A \cdot l$ = volum inni spolen, der $B \neq 0$

$\Rightarrow u_B = B^2/2\mu_0$ = energi pr volumenhett i B-felt

$\Rightarrow u = u_E + u_B = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2 + \frac{1}{2\mu_0} B^2$ = energi pr volumenhett i elektromagnetisk felt

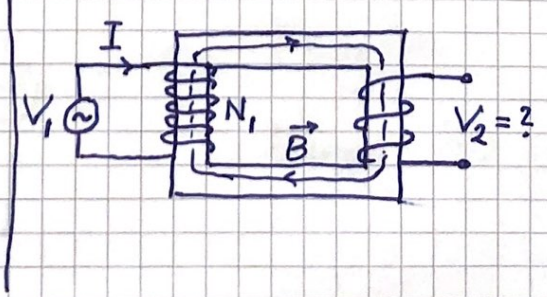
Gjensidig induktans og induksjon:

$M_{12} = M_{21} = M$ = slyfenes gjensidige induktans ; $[M] = H$

$V_2 = -\dot{\Phi}_2 = -M \dot{I}_1$
 $V_1 = -\dot{\Phi}_1 = -M \dot{I}_2$

Eks: Transformator

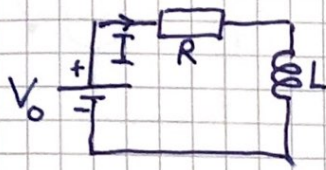

$\frac{V_1}{V_2} = \frac{\dot{\Phi}_1}{\dot{\Phi}_2} = \frac{N_1}{N_2}$

Avsluttende eksempler [OS2 14,15; YF 30,31; LHL 25,27] (93)

Eks 1: RL-krets

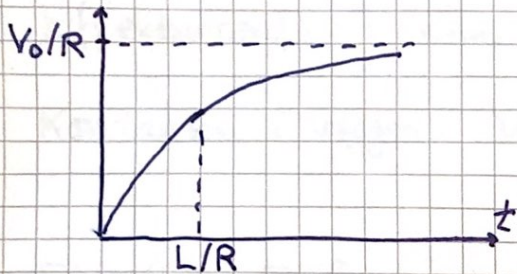

V_0 kobles til ved $t = 0$

$$K1: V_0 - RI - L dI/dt = 0$$

Samme lign. for I som for Q i RC-krets

$$\Rightarrow I(t) = \frac{V_0}{R} (1 - e^{-t/\tau}) \text{ med tidskonstant } \tau = L/R$$

Pga industert motspenning i spolen tar det en tid av størrelsesorden τ (evt. 3τ) før strømmen blir V_0/R .

Eks 2: Vekselspenning

Med f.eks. vannkraft: Vann med stor fart driver turbin, som sørger for å rotere spole med N vinkl. omkling areal A i magnetfelt $\vec{B}$ med vinkelfart ω . Gir tidsavhengig omsluttet fluks

$$\Phi(t) = NBA \cos \omega t$$

og dermed industert vekselspenning

$$V(t) = V_0 \sin \omega t \quad ; \quad V_0 = NBA\omega$$

Kretssymbol:

Frekvens:

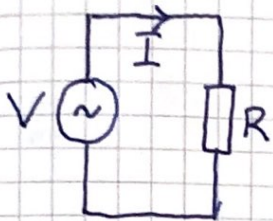
$$f = \omega/2\pi$$

Europa: 50 Hz

Eks 3: Effektivverdier

(94)

$$K2: V_0 \sin \omega t - RI = 0$$

$$\Rightarrow I(t) = I_0 \sin \omega t ; I_0 = V_0/R$$

Effekttap:

$$P(t) = V(t) \cdot I(t) = V_0 I_0 \sin^2 \omega t$$

$$\text{Midlere effekttap: } \langle P \rangle = V_0 I_0 \langle \sin^2 \omega t \rangle = \frac{1}{2} V_0 I_0 = V_{\text{rms}} \cdot I_{\text{rms}}$$

$$\text{Effektivverdier: } V_{\text{rms}} = V_0/\sqrt{2} ; I_{\text{rms}} = I_0/\sqrt{2}$$

$$\text{Kontakten i veggen: } V_{\text{rms}} = 230 \text{ V} \Rightarrow V_0 = 325 \text{ V}$$

Eks 4: Énfase, trefase og 400 V

$$\text{Énfase: } \begin{array}{ccc} 1 \bullet & & \bullet 2 \end{array} \quad V(t) = V_2 - V_1 = V_0 \sin \omega t$$

$$\text{Trefase: } \begin{array}{ccc} & 3 \bullet & \\ 1 \bullet & & \bullet 2 \end{array} \quad \begin{array}{l} V_1 = V_0 \sin \omega t \\ V_2 = V_0 \sin(\omega t + 2\pi/3) \\ V_3 = V_0 \sin(\omega t + 4\pi/3) \end{array}$$

$$V_{21} = V_2 - V_1 = V_0 \left\{ \sin(\omega t + 2\pi/3) - \sin \omega t \right\}$$

$$\sin a - \sin b = 2 \cos \frac{a+b}{2} \cdot \sin \frac{a-b}{2}$$

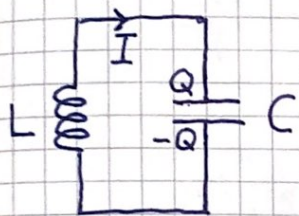
$$\Rightarrow V_{21} = 2 V_0 \cos(\omega t + \pi/3) \cdot \sin(\pi/3) = \sqrt{3} V_0 \cos(\omega t + \pi/3)$$

$$\Rightarrow (V_{21})_{\text{rms}} = \frac{\sqrt{3} V_0}{\sqrt{2}} = \sqrt{1.5} \cdot 325 \text{ V} = 398 \text{ V} \approx \underline{400 \text{ V}}$$

Eks 5: LC-krets og mekanisk analogi

(95)

Startverdier (f.eks): $Q(0) = Q_0$; $I(0) = 0$

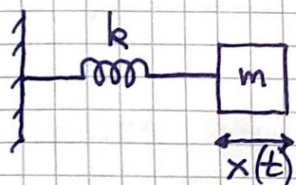
$$K2: -L\dot{I} - Q/C = 0 \quad ; \quad I = \dot{Q}$$

$$\Rightarrow \ddot{Q} + \frac{1}{LC}Q = 0$$

$$\Rightarrow Q(t) = Q_0 \cos \omega_0 t \quad ; \quad \omega_0^2 = \frac{1}{LC}$$

$$I(t) = -I_0 \sin \omega_0 t \quad ; \quad I_0 = Q_0 \omega_0$$

Mekanisk analogi:

$$N2: -kx = m\ddot{x} \Rightarrow \ddot{x} + \frac{k}{m}x = 0$$

$$x(t) = x_0 \cos \omega_0 t \quad ; \quad \omega_0^2 = \frac{k}{m}$$

Analoge størrelser: $Q \leftrightarrow x$; $I \leftrightarrow \dot{x}$; $L \leftrightarrow m$; $C \leftrightarrow \frac{1}{k}$

$K = \frac{1}{2} m \dot{x}^2 \leftrightarrow \frac{1}{2} L I^2 =$ energi i $\vec{B}$ -feltet i spolen

$U = \frac{1}{2} k x^2 \leftrightarrow \frac{1}{2} Q^2/C =$ —" — $\vec{E}$ -feltet i kondensatoren

Konservative system uten dissipasjon av energi:

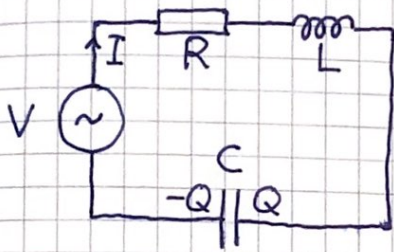
$$\frac{Q^2}{2C} + \frac{1}{2} L I^2 = \frac{Q_0^2}{2C} \cos^2 \omega_0 t + \frac{1}{2} L Q_0^2 \omega_0^2 \sin^2 \omega_0 t$$

$$= Q_0^2 / 2C = \text{konstant}$$

Eks 6: RLC resonanskrets

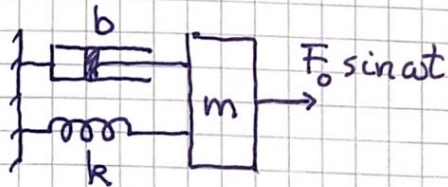
(96)

$$K2: V_0 \sin \omega t - R\dot{Q} - L\ddot{Q} - \frac{Q}{C} = 0$$

$$\Rightarrow L\ddot{Q} + R\dot{Q} + \frac{Q}{C} = V_0 \sin \omega t$$

Mekanisk analogi:

$$N2: m\ddot{x} + b\dot{x} + kx = F_0 \sin \omega t$$

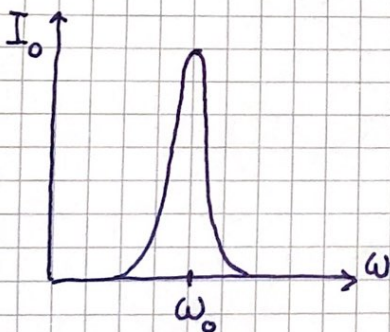
$$\Rightarrow b \leftrightarrow R; \quad F_0 \leftrightarrow V_0$$

Resonans når $\omega \approx \omega_0 = 1/\sqrt{LC}$:

$$Q(t) = Q_0(\omega) \sin(\omega t + \varphi)$$

$$Q_0(\omega) = \frac{V_0/L}{\sqrt{(\omega^2 - \omega_0^2)^2 + (2\delta\omega)^2}}; \quad 2\delta = R/L$$

$$I(t) = I_0(\omega) \cos(\omega t + \varphi); \quad I_0(\omega) = \omega Q_0(\omega)$$

Halvverdibredde: $\Delta\omega = 2\delta = R/L$

Kvalitetsfaktor:

$$\frac{\omega_0}{\Delta\omega} = \frac{f_0}{\Delta f} = \frac{\sqrt{L/C}}{R}$$

Ekspimentelt:

Med voltmetre måles $V_R = R \cdot I$ og $V_C = \frac{Q}{C}$, og dermed $I_0(\omega)$ og $Q_0(\omega)$.